

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ**

ՎԼԱԴԻՄԻՐ ՄԱՂԱԼՅԱՆ

Շուրջ վեցդարյա ընդմիջումից հետո՝ 1918 թ. մայիսի 28-ին, Արևելյան Հայաստանի մի փոքր մասում վերականգնվում է հայկական պետականությունը, որով նոր էջ է բացվում մեր բազմադարյան պատմության մեջ:

Այդ համազգային խոշոր իրադարձությունից անմիջապես հետո անկախություն ձեռք բերած Հայաստանի նորակազմ կառավարությունը իր առաջին քայլերն է կատարում հանրապետությունում միջնակարգ դպրոցներ բացելու, համալսարան հիմնադրելու և լուսավորություն տարածելու ուղղությամբ: 1918 թ. հոկտեմբերի կեսերին արտաքին գործերի նախարար Սիրական Տիգրանյանի նախաձեռնությամբ Թիֆլիսում տեղի է ունենում խորհրդակցություն՝ Հայաստանում համալսարանական տիպի դպրոց ստեղծելու մտահոգությամբ, որին մասնակցում են տեղի մտավորականության մի շարք ակնառու ներկայացուցիչներ և բազմաթիվ ուսուցիչներ: Այդ խորհրդակցության ընթացքում այն միտքն է հայտնվում, որ Հայաստանում բարձրագույն մասնագիտական դպրոցների բացումը և համալսարանի հիմնումը կարող են մեծ դժվարություններ հարուցել տնտեսապես քայքայված ու աղքատ երկրի համար: Ուստի առաջարկվում է նախ ստեղծել համալսարանական տիպի միջնակարգ մասնագիտական ուսումնարաններ, որոնց հիման վրա հետագայում կարելի կլինի բացել համալսարան:

Այս հարցերը շուրջ մեկ տարի բուռն քննարկվում են թե՛ Երևանում և թե՛ Թիֆլիսում, ուր այն ժամանակ կենտրոնացված էր հայ մտավորականության մեծ մասը: Ի վերջո, 1919 թ. մայիսի 16-ին ՀՀ կառավարությունը օրենք է ընդունում Երևանում համալսարան բացելու մասին, որն, ինչպես հայտնի է, իր գործունեությունը սկսել է 1920 թ. փետրվարի 1-ից Ալեքսանդրապոլում:

Նորաստեղծ համալսարանի վարչության և պրոֆեսորադասախոսական կազմի առաջնային մտահոգություններից մեկը դառնում է ուսանողությանը մայրենի լեզվով դասագրքերով ու ուսումնական ձեռնարկներով ապահովելու և գրադարան հիմնադրելու գործը: Այդ ուղղությամբ կատարվում են առաջին լուրջ քայլերը: Այդ մասին են վկայում արխիվներում պահպանվող մի շարք վավերագրեր¹, որոնցից ցարդ հայտնի առաջին փաստաթուղթը թվագրված է 1919 թ. հունիսի 10-ով: Դա համալսարանի կազմակերպիչների ուղեցույց-հրահանգն է, որի 2-րդ կետի «դ» ենթակետ-

¹ Այդ փաստաթղթերի զգալի մասը հրատարակվել է առանձին գրքով (տե՛ս «Երևանի համալսարան. 1918-1920 թթ., Վավերագրերի ժողովածու», Կազմ.՝ Ֆ. Հ. Մամիկոնյան, Ս. Ս. Միրզոյան, Եր., 1995, 334 էջ): Այս գրքից հղումներն այսուհետև կտրվեն շարադրանքում, փակագծերում՝ նշելով միայն էջերը:

տով նրանց վրա դրվում էր նաև «անհրաժեշտ գրքերի, ուսումնական ձեռնարկների, գործիքների, փորձասարքերի և այլ պարագաների ձեռքբերումը համալսարանական գրադարանի, լաբորատորիաների, կլինիկաների ու կաթինետների և այլնի կազմակերպման համար» (էջ 68): Մյուս վավերագիրը թվագրված է 1919 թ. հունիսի 12-ով: Դա Հայաստանի համալսարանի կազմակերպիչ Դավիթ Ջավրյանի՝ դասախոսությունների համար անհրաժեշտ գրականության ցուցակ ներկայացնելու վերաբերյալ շրջաբերական նամակն է՝ ուղղված Երևանի համալսարանի ստեղծման հանձնաժողովի անդամներին (էջ 123):

Կա նաև նախապատրաստական աշխատանքների կազմակերպմանը վերաբերող մեկ այլ փաստաթուղթ, որը Ս. Տիգրանյանի՝ 1919 թ. հունիսի 15-ով թվագրված նամակն է՝ հասցեագրված համալսարանի կազմակերպիչ Դ. Ջավրյանին: Դրանում մասնավորապես ասված է. «Նախահաշիվը՝ կազմելիս անհրաժեշտ է հատուկ գումար նախատեսել ուսանողների համար ուսումնական ձեռնարկներ (դասընթացներ, դասագրքեր, դասախոսություններ) գրելու և դրանց տպագրության ծախսերը հոգալու նպատակով: Դա անհրաժեշտ է մեզանում գիտական գրականության, հատկապես հայոց լեզվով գրքերի սակավության պայմաններում ամեն տեսակի խրախուսանքների համար: Առանց ուսումնական ձեռնարկների ոչինչ դուրս չի գա» (էջ 71-72):

Գոյություն ունի նաև մեկ այլ փաստաթուղթ (1919 թ. հոկտեմբերի 10), որը ՀՀ հանրային կրթության և արվեստի նախարարի օգնականի պաշտոնակատար Պողոս Սոտնիկյանի գրությունն է՝ ուղղված արտաքին գործոց նախարարությանը, որով նա խնդրում է, որ «Վրաստանում Հայաստանի դիվանագիտական միսիան գործուն աջակցություն ցույց տա Երևանի համալսարանի ուսուցչապետներին՝ նոցա մասնավոր գրադարանները Հայաստան տեղափոխելու գործում» (էջ 113):

Մեկ այլ վավերագիր, որ գրվել է 1920 թ. հունվարի 3-ին, հասցեագրված է Թիֆլիսում գործող Հայ կանանց միության վարչությանը. Դ. Ջավրյանը խնդրում է այդ բարեգործական կազմակերպությանը, որ վերջինս համալսարանի գրադարանի գրքերը կազմելու աշխատանքներում ընդգրկի իր խնամքի տակ գտնվող դեռահաս որբերին (էջ 136-137), և սա այն դեպքում, երբ համալսարանը չէր սկսել իր գործունեությունն ու գրադարանը դեռևս գոյություն չուներ:

Փետրվարի 11-ին ՀՀ հանրային կրթության և արվեստի նախարար Ն. Աղբալյանը գրությամբ դիմում է ՀՀ արտաքին գործոց նախարարությանը և խնդրում, որ Վրաստանից և Ադրբեջանից գրքեր և գրեական պիտույքներ տեղափոխելիս մաքսատներում զանազան արգելքներ չստեղծվեն (էջ 170):

Այդ գրության վրա արտաքին գործոց նախարարը մակագել է. «Պատճենները ուղարկել Բաքվի և Թիֆլիսի մեր դիվանագիտական ներկայացուցիչներին, խնդրելով հարաբերության մեջ մտնել Ադրբեջանի և վրաց կառավարությունների հետ, այս հարցի մասին համաձայնություն կապել նրանց հետ՝ այդպիսի արգելքները վերացնելու համար» (էջ 171):

Հաջորդ օրը՝ փետրվարի 12-ին, պատմալեզվաբանական ֆակուլտետի դեկան Մեսրոպ Մագիստրոսը նամակով դիմում է Ամենայն հայոց կա-

* Այստեղ խոսքը վերաբերում է համալսարանի իրավատնտեսագիտական ֆակուլտետի բացման համար կազմվելիք նախահաշիվին:

թողիկոս Գևորգ Սուրենյանցին և խնդրում նրա թույլտվությունը՝ համալսարանի պետքերի համար Մայր աթոռի մատենադարանից գրքեր ձեռք բերելու վերաբերյալ (էջ 171-172):

Համալսարանի կազմակերպիչներն ու ներկայացուցիչները, ահա այսպես, օր օրի աշխատում էին՝ ուսանողությանն ու դասախոսական կազմին ապահովել գրեական պիտույքներով ու գրքերով: Այդ է վկայում նաև 1920 թ. մարտի 8-ին ֆակուլտետի խորհրդին դեկան Մեսրոպ եպիսկոպոս Տեր-Մովսիսյանի տված հաշվետվությունը, որի մեջ նա մանրամասն ներկայացնում է Թիֆլիսում իր երեքշաբաթյա գործուղման ընթացքում կատարած աշխատանքները: Նա այդ օրերին կարողացել է գնել 22 փութ թուղթ և զանազան պիտույքներ: Դրանց մեջ, իհարկե, ծանրակշիռ բաժինն ընկնում է գրքերին: «Դիմեցի Ղուկասյան թանգարանի մնայուն հանձնաժողովին, գրում է նա, խնդրելով հայոց պատմագիրների հրատարակած գրքերից 200-ական օրինակ նվիրաբերել համալսարանին և ստացա թե՛ այդ նվերը և թե՛ թանգարանի կահ կարասիքը (6 աթոռ, մի սեղան, էլեկտրական մի լամպ, մի բազկաթոռ, իսկ գրքերի թիվն է՝ 2780)» (էջ 177):

Գրքերի նշված քանակությունը այն օրերին հիրավի պատկառելի թիվ էր, որի համար համալսարանում անհրաժեշտ էր ունենալ առանձին սենյակներ և գրադարանավար: Ուստի պատմալեզվաբանական ֆակուլտետի դեկան Մեսրոպ եպիսկոպոսը 1920 թ. ապրիլի 1-ի գրությամբ դիմում է համալսարանի տեսուչ, պրոֆ. Յու. Ղամբարյանին՝ Հակոբ Մանանդյանին դրոցենտի կոչում շնորհելու և գրադարանի ժամանակավոր կառավարիչ նշանակելու առաջարկությամբ:

Ինչպես տեսնում ենք, Երևանի համալսարանի գրադարանը սկզբնավորվել է 1920 թ. մարտի սկզբներին: Սակայն այն չի գործել մի շարք դժվարությունների պատճառով: Այդ մասին հավաստի տեղեկություններ կան դարձյալ պատմալեզվաբանական ֆակուլտետի գործունեության ընթացքի մասին կազմված «Տեղեկագրում», որն ընդգրկում է 1920 թ. փետրվարի 1-ից մինչև նույն տարվա հունիսի 12-ն ընկած ժամանակահատվածը: Այստեղ գրադարանի մասին ասված է. «Ֆակուլտետի գործունեությունը կատարվել է շատ աննպաստ պայմաններում: Համալսարանը չունեի դասախոսությունների համար հարմար շենք, Առևտրական դպրոցում այս նպատակին հատկացված մասը ֆակուլտետի տնօրինության տակ չէր գտնվում, ուստի հաճախ աշակերտների նվազախումբը կամ կողմնակի հանդեսների համար հավաքված ժողովուրդը աղմուկներով խլացնում էին դասախոսությունը: Լուսավորություն հաճախ չէր լինում, շատ անգամ դահլիճը չէր տաքացվում՝ մազութ չլինելու պատճառով: Ֆակուլտետը զուրկ էր գրադարանից: Համալսարանի համար գնված գրքերից շատ փոքր մասը փոխադրվեց Ալեքսանդրապոլ՝ մարտի վերջերին, մի քանի գիրք էլ մայիսի 29-ին: Այս գրքերից օգտվելու կարելի չէր, որովհետև չկային ապահով սենյակ և պահարաններ՝ գրքերը տեղավորելու և դարսելու համար: Ուսանողները զուրկ էին անհրաժեշտ ձեռնարկներից և, բացի սրանից, առավոտները պաշտոններով զբաղված լինելով և երեկոներին դասախոսություններին հաճախելով, ժամանակ էլ չէին ունենում առանձին պարապմունքի: Այս և ուրիշ աննպաստ պայմանները, հարկավ, ազդեցություն պիտի ունենային պարապմունքների կանոնավորության և արդյունավետության վրա, և նրանց վերացնելը ան-

հրաժեշտ պահանջ է: Չնայած այս աննպաստ պայմաններին, դասախոսությունները անխափան շարունակվել են մինչև սեմեստրի վերջը» (էջ 201):

Այսպիսի պայմաններում է գտնվել Հայաստանի համալսարանը գործունեության առաջին կիսամյակում՝ Ալեքսանդրապոլում: Ուստի ՀՀ նախարարների խորհուրդը 1920 թ. հուլիսի 21-ին որոշել է համալսարանը Ալեքսանդրապոլից փոխադրել Երևան:

Մայրաքաղաք փոխադրվելուց հետո ևս շարունակվել են գրադարանի համալրման աշխատանքները: 1920 թ. հուլիսի 3-ին համալսարանի տեսուչ, պրոֆ. Յու. Ղամբարյանը մի գրությամբ դիմում է ՀՀ հանրային կրթության և արվեստի նախարարին՝ համալսարանի նոր ստեղծվելիք հասարակագիտական ֆակուլտետի համար արտասահմանում համապատասխան գրականություն գնելու և Երևան տեղափոխելու մասին (էջ 221): Իսկ նույն թվականի հուլիսի 27-ին ՀՀ հանրային կրթության և արվեստի նախարարությունը համալսարանի դրույքների մասին օրինագծով դիմում է ՀՀ նախարարների խորհրդին: Օրինագծով գրադարանին հատկացվում է առանձին բաժին, ուր նախատեսված էր գրադարանապետի՝ 1, օգնականի՝ 1 և ծառաների՝ 7 հաստիք: Վերջին 7 հաստիքներից 1-ը հատկացված էր գրադարանին, 2-ը՝ իրավագիտական և տնտեսագիտական կաբինետներին և 4-ը՝ ընդհանուր՝ համալսարանի համար (էջ 234):

Հայաստանի համալսարանի գրադարանին վերաբերող մի վավերագիր էլ ստեղծվել է 1920 թ. սեպտեմբերի 20-ին: Դավիթ Ջավրյանը խնդրում է ՀՀ հանրային կրթության և արվեստի նախարար Գ. Ղազարյանին, որ վերջինս համալսարանի համար գնված կահույքը, գործիքները և գրադարանը Թիֆլիսից Երևան տեղափոխելու համար հանձնարարություններ տա համապատասխան անձանց (էջ 252-253): Այդ գրության վրա եղած մշումները հավաստում են, որ գործին ընթացք է տրվել:

Հայաստանի համալսարանի գրադարանի համար գրքերի ձեռքբերումն ու նվիրատվությունները շարունակվել են նաև 1920 թ. ամառվա ու աշնան ամիսներին: Պատմալեզվաբանական ֆակուլտետի դեկան Հ. Մանանդյանի կազմած «Պատմալեզվաբանական ֆակուլտետի ամառվա գործունեության մասին» հաշվետվության մեջ, որը թվագրված է 1920 թ. հոկտեմբերի 17-ով, այդ առթիվ մասնավորապես ասված է. «Ամռան ընթացքում ստացված են, իբրև նվեր, համալսարանի գրադարանի համար 39 կտոր գիրք պարոն Մարտին Հակոբյանից, նաև պր. Հայկ Գր. Ռաֆայելյանից 86 կտոր գիրք, այն է՝ «Энциклопедический словарь» Ф. А. Брокгауза и И. А. Эфрона, тт. 1-86: Այդ նվիրատվությունների համար հայտնված է շնորհակալություն և գրքերն այժմ տեղափոխված են Երևան:

Բացի այդ, հատուկ ցուցակով ստացված են Ալեքսանդրապոլում նախկին 153 Բակինսկի պոլկի գրադարանի երկրորդ, չորրորդ, վեցերորդ և իններորդ բաժինները և այդ գրքերը ևս բերված են այժմ Երևան: Ի նկատի առնելով, որ ֆակուլտետի ժողովում ցանկություն էր հայտնված հավաքել առաջին հերթին Հայաստանում մասնավոր մարդկանց մոտ գտնվող և համալսարանի գրադարանի համար պիտանի գրքերը, Ալեքսանդրապոլում հիսուն հազար ռուբլու գնել են, համաձայնությամբ Ալեքսանդրապոլում գտնվող ֆակուլտետի անդամներ Ս. Տիգրանյանի, Երվանդ Տեր-Մինասյանի և Ռ. Աբրահամյանի, ֆակուլտետիս դիվանապետ Արմ. Բաբայանից մոտ

150 գիրք, որոնց գնահատությունը կատարել ենք և գրքերը ևս ցուցակագրել միասին: Այդ գրքերը, որ խիստ արժեքավոր և կարևոր են ֆակուլտետիս գրադարանի համար, նույնպես բերված են այժմ Երևան» (էջ 262):

Գրադարանին վերաբերող մյուս փաստաթուղթը պատմալեզվաբանական ֆակուլտետի խորհրդի 1920 թ. հոկտեմբերի 25-ին տեղի ունեցած հինգերորդ նիստի արձանագրությունն է, որի մեջ նշված է. «Համալսարանի գրադարանի համար պատմալեզվաբանական բովանդակականությամբ գրքեր գնելու և կազմելու համար անհրաժեշտ է հատկացնել հինգ միլիոն ռուբլի» (էջ 273): Այնտեղ ասված է նաև, որ «Երևանի համալսարանի գրադարանը 1920 թ. գարնան ընթացքում, որպես նվիրատվություններ Վրաստանի համալսարանից ստացել է 4 գիրք, Կ. Մելիք-Օհանջանյանից՝ 2 գիրք, հոգուտ գիտական հրատարակությունների ֆոնդի, որպես վաճառելի - Սիր. Տիգրանյանից՝ 22 օրինակ] Ստրախովի հոգեբանության հիմնական գաղափարների մասին, Հառիճո ընկերությունից՝ 150 օրինակ] Հառիճո վանքի պատմությունից, Ստ. Մալխասյանից և Գարեգին Եպիսկոպոսից՝ 125 օրինակ]: «Պատմագիրք հայոց» հրատարակչությունից՝ (50 Ազաթանգեղոս, 50 Խորենացի, 25 Ղազար Փարպեցի), Արսեն վարդապետ Ղլտճյանից՝ յուր հրատարակությունները, Ղուկասյան ընկերության վարչությունից՝ «Ղուկասյան Մատենադարանի» բոլոր (16 անուն) հրատարակությունները, ընդամենը ... օրինակ» (էջ 202-203): Բնագրում ընդհանուր քանակն արտահայտող թիվը չի նշված, տեղը բաց է թողնված, ուստի մեր հաշվարկներով ստացված գրքերի ընդհանուր թիվը կազմում է մոտ 450 օրինակ:

Ինչպես հավաստում են վկայակոչված փաստաթղթերը, համալսարանի գրադարանի հիմնադրման համար լուրջ աշխատանքներ են կատարվել ռեկտորի, պատմալեզվաբանական ֆակուլտետի խորհրդի և առանձին անդամների կողմից, որոնց ներդրած ջանքերը տվել են իրենց ցանկալի արդյունքը, և 1920 թ. ընթացքում, փաստորեն, ձևավորվել է գրադարանը: Եթե ի մի բերենք այդ փաստաթղթերում հիշատակված գիրքերի ընդհանուր քանակը, ապա կարող ենք ասել, որ մինչև 1920 թ. հոկտեմբերի վերջերը գրադարանի համար արդեն հավաքվել էր ավելի քան 4000 կտոր գրականություն:

Այս մանրամասները վկայում են, թե ինչպիսի ջանքեր են գործադրվել համալսարանի հիմնադիրների ու ՀՀ հանրային կրթության և արվեստի նախարարության ու կառավարության կողմից Հայաստանի համալսարանում գրադարան ստեղծելու համար:

Այսպիսով կարող ենք ասել, որ Երևանի պետական համալսարանի գիտական գրադարանը հիմնադրվել է 1920 թ. գարնանը, իսկ ամռան և աշնան ամիսներին շարունակվել է նրա հարստացման գործընթացը: Հայաստանում խորհրդային կարգեր հաստատվելուց և համալսարանը վերակազմվելուց հետո ՀՍԽՅ լուսժողովոմ Ա. Հովհաննիսյանի 1920 թ. դեկտեմբերի 28-ի հրամանով համալսարանի շարժական և անշարժ գույքի բոլոր գործերը, հաշիվները և այլն փոխանցվել են ժողովրդական համալսարանին²:

Ըստ այդ հրամանի՝ Երևանի ժողովրդական համալսարանին է փոխանցվել գրադարանի համար հայթայթված գրականությունը: Դրան ավելացվել է նաև Երևանի ուսուցչական սեմինարիայի (որի շենքում էր տեղա-

² Տե՛ս «Կոմունիստ» օրաթերթ, 4 հունվարի, 1921 թ.:

վորվել նորաստեղծ համալսարանը) գրադարանի ամբողջ ֆոնդը՝ շուրջ 10 հազար միավոր գիրք: Շուտով Երևանի արական գիմնազիայի, նախկին թեմական դպրոցի, Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանի և այլ հիմնարկների ու ՀՍԽՅ արտաքին գործերի նախարարության գրքային ունեցվածքները նույնպես տրվում են համալսարանի գրադարանին:

Երևանի ժողովրդական համալսարանի գրադարանի համալրման ու հարստացման ուղղությամբ լուրջ աշխատանք է կատարել ՀՍԽՅ նորանշանակ լուսժողկոմ Պողոս Մակինցյանը, որի ջանքերով Մոսկվայից Երևան է տեղափոխվում Արևելյան լեզուների Լազարյան ճեմարանի գրադարանի ունեցվածքը՝ 163 արկղ արժեքավոր գրականություն, ինչպես և Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցի գրադարանը: Դրանց հետ մեկտեղ, Մոսկվայից Երևան են տեղափոխվում Վ. Տերյանի, Ալ. Ծատուրյանի, Լ. Աթաբեկյանի, Եվանգուլյան եղբայրների, Բերբերյանների և այլոց անձնական գրադարանները և նվիրաբերվում համալսարանին: Նույն Պ. Մակինցյանը և ՀՍԽՅ առաջին լուսժողկոմ Ա. Հովհաննիսյանը ևս իրենց անձնական գրադարանների շատ գրքեր նվիրաբերում են նորաստեղծ գրադարանին:

Երևանի համալսարանի գրադարանի հարստացմանը մեծ աջակցություն են ցույց տվել նրա հիմնադիր դասախոսներից շատերը, որոնցից են անվանի գիտնականներ Մ. Աբեղյանը, Գր. Ղափանցյանը, Ա. Տերտերյանը, Գր. Չուբարյանը, հետագայում՝ նաև Հր. Աճառյանը և շատ ուրիշներ: Համալսարանի գրադարանը արժեքավոր նվերներ է ստացել նաև Սփյուռքում ապրող մտավորականներից, այդ թվում՝ արևմտահայ ականավոր երգիծաբան Երվանդ Օտյանից:

Այդ նվիրատվությունների շնորհիվ 1921 թ. վերջերին Երևանի ժողովրդական համալսարանի գրադարանի գրքային ունեցվածքը արդեն հասնում էր շուրջ 25 հազար միավորի: Գրադարանի հանդիսավոր բացումը տեղի է ունեցել 1922 թ. նոյեմբերի 8-ին:

Երևանի պետական համալսարանի գիտական գրադարանի կազմավորման ու հետագա գործունեության աշխուժացման համար անուրանալի են նրա առաջին կազմակերպիչ Հ. Մանանդյանի (1920 թ. ապրիլից) և առաջին տնօրեններ Գաբրիել Ռոտինյանի (1921-1929 թթ.) ու Վահե Միքայելյանի (1933-1936 թթ.) ջանքերը: Նրանց կատարած աշխատանքի շնորհիվ այն դժվարին տարիներին Հայաստանի բուհական անդրամիկ գրադարանը կայունանում և հանրապետությունում ձեռք է բերում առաջատար գրադարանի համբավ:

Այստեղ հարկ ենք համարում նշել, որ Վահե Միքայելյանի անվանը չենք հանդիպում ԵՊՀ գիտական գրադարանի պատմությանը նվիրված գրքում, որի հեղինակներին չի հաջողվել պարզել, թե 1930-ական թվականներին ով է եղել գրադարանի տնօրենը: Ուստի գրել են. «1929-1936 թթ. գրադարանի տնօրենի մասին համալսարանի արխիվներում հիշատակություն չի պահպանվել»³, որի պատճառով նրա անունը տեղ չի գտել տնօրենների անունների շարքում:

Մենք վերջերս Ռ. Ջարյանի «Հուշապատում» եռահատորյակում և

³ Վ. Ս. Ասլանյան, Հ. Գ. Հայրապետյան, Երևանի պետական համալսարանի գիտական գրադարանը, Եր., 2001, էջ 56:

«Մայրամուտից առաջ. Ինքնապատում հուշեր» երկհատորյակում գտանք, որ ԵՊՀ գիտական գրադարանի տնօրենն այդ տարիներին եղել է Վ. Միքայելյանը: Նա գրում է, որ 1935 թ. զարմանք, երբ Չարենցը «Մակբեթ»-ից հետո պիտի խմբագրեր «Լիր արքա» ողբերգությունը, և նրան անհրաժեշտ էր Յոլի. Խան-Մասեհյանի թարգմանությամբ 1898 թ. թիֆլիսյան հրատարակչությունը, «ինձ խնդրեց, որ ես գտնեմ այդ ժողովածուն»⁴: «Ես գիտեի, որ համալսարանի գրադարանում կա այդ գիրքը, - գրում է Ռ. Ջարյանը: - Եվ Չարենցը համալսարանի ռեկտոր Տիգրան Մուշեղյանին հղեց հետևյալ երկտողը. «Խնդրում եմ կարգադրես գրադարանին թույլ տան, որ Խան-Մասեհյանի «Լիր արքա»-ն մնա ինձ մոտ մեկ-երկու ամիս, որովհետև այն ես վերախմբագրում եմ թատրոնի համար, ուրիշ ոչ մի տեղ չկա, ուրեմն, ուզած-չուզած պետք է օգտվեմ այդ միակ օրինակից: Ողջույն սրտառուչ - Ե. Չարենց: 1935. 03. 28, Երևան»⁵: Այդ գրությունը նույն ինքը՝ պատմագրական ֆակուլտետի ուսանող Ռ. Ջարյանը, բերում և ներկայացնում է ռեկտորին, որը խնդրագիրը դրական մակագրությամբ ուղարկում է գրադարանի վարիչ Վ. Միքայելյանին: Ռ. Ջարյանը գիրքը տանում է Չարենցին: Ավելի քան երկու ամիս Մասեհյանի թարգմանությունների այդ ժողովածուն մնում է Չարենցի մոտ: Աշխատանքները ավարտելուց հետո Չարենցը գիրքը վերադարձնում է գրադարանին: Երբ Ռ. Ջարյանը այն բերում և հանձնում է Վ. Միքայելյանին, վերջինս իր դարակից հանում և նրան է վերադարձնում Չարենցի գրությունը՝ ասելով. «Չկորցնես, Ռուբեն, այս նամակն ապագայում պահվելու է թանգարանում»: Ռ. Ջարյանը Չարենցի այդ երկտողը պահում է իր անձնական արխիվում: Շուրջ հինգ տասնամյակ անց համալսարանի այն օրերի ուսանող, հետագայում անվանի թատերագետ-չեքսպիրագետ, ակադեմիկոս Ռ. Ջարյանը այս եղելությունը նկարագրել է իր հուշերում⁶, որտեղից էլ իմացվում է, որ ԵՊՀ գիտական գրադարանի 1933-1936 թթ. տնօրենը եղել է Վահե Միքայելյանը (1900-1967): Նա ժամանակի նշանավոր գրական-մշակութային գործիչներից էր, ԽՍՀՄ գրողների միության անդամ, ճանաչված թարգմանիչ ու գրականագետ, ռուսաց լեզվի և ֆրանսերենի հմուտ գիտակ ու դասախոս: Ծնվել էր Վանում, նախնական կրթություն ստացել Երանյան դպրոցում: 1915-ին գաղթել է Երևան: 1927 թ. ավարտել է Թիֆլիսի օտար լեզուների ինստիտուտը: Վերադառնալով Երևան, աշխատել է համալսարանում որպես գրադարանի վարիչ, ապա՝ ֆրանսերենի դասախոս: Հետագայում որպես ոճաբան աշխատել է «Սովետական գրականություն և արվեստ» ամսագրի և «Գրական թերթի» խմբագրություններում: Վախճանվել է 1967 թ. փետրվարի 10-ին Երևանում: Նա իր գործունեությանը զուգընթաց զբաղվել է նաև գրական – թարգմանչական աշխատանքով, ռուսերենից ու ֆրանսերենից հայերեն է թարգմանել բազմաթիվ հեղինակների ստեղծագործություններ, որոնք մինչև այժմ էլ վերահրատարակվելով, մնում են անգերազանցելի: Վ. Միքայելյանի՝ ԵՊՀ գիտական գրադարանի տնօրեն լինելու փաստը արձանագրված է նաև նրա հակիրճ կենսագրությունում⁷:

⁴ Ռուբեն Ջարյան, Հուշապատում, հատ. 1, Եր., 1975, էջ 92-93:

⁵ Ռուբեն Ջարյան, Մայրամուտից առաջ. Ինքնապատում հուշեր, հատ. 1, Եր., 1988, էջ 426:

⁶ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 427:

⁷ Տե՛ս «Գրական տեղեկատու», կազմեց՝ Հայկ Խաչատրյան, Եր., 1986, էջ 389-390:

Այսպիսով, եթե ընդունենք, որ 1930 թ. համալսարանը տրոհվել էր ինքնուրույն առանձին ինստիտուտների, և գրադարանը նույնպես բաժանվել էր նրանց միջև, ապա մինչև համալսարանի վերաբացվելը նրա գրադարանի ու տնօրենի մասին խոսելն ավելորդ է: Չնայած որ, 1930-1933 թթ. համալսարանի փոխարեն նույն շենքում գործել է մանկավարժական ինստիտուտը, որի գրադարանը կազմակերպվել էր մայր բուհի գրքային ֆոնդի հիման վրա: Իսկ 1933 թ. հուլիսին, երբ նույն ինստիտուտի հիմքի վրա վերաբացվել է Երևանի պետական համալսարանը, նրա գրադարանը ևս նույնությամբ անցել է համալսարանին, որի տնօրենն արդեն դարձել է Վ. Միքայելյանը: Դրանից առաջ մանկավարժական ինստիտուտում արդյոք նա նույն պաշտոնն է զբաղեցրել, թե՞ ոչ, ոչինչ ասել չենք կարող:

Անցած 90 տարիների ընթացքում Երևանի պետական համալսարանի Սարգիս և Մարի Իզմիրյանների անվան գիտական գրադարանը, որի գրքային ֆոնդը ներկայումս հասնում է շուրջ երկու միլիոն միավորի և ընթերցողների թիվն անցնում է 15 հազարից, դարձել է Հայաստանի Հանրապետության երրորդ խոշոր գրադարանը ՀՀ ազգային և ՀՀ ԳԱԱ հիմնական գրադարաններից հետո:

Բանալի բառեր – արխիվային վավերագրեր, գրագրություն, դասագրքեր և ուսումնական ձեռնարկներ, գիտական գրադարան, նախապատրաստական աշխատանքներ, գրքային ֆոնդեր, նվիրատվություններ, հիմնադրման ժամանակը, առաջին կազմակերպիչներն ու վարիչները:

ВЛАДИМИР МАГАЛЯН – Из истории основания научной библиотеки Ереванского университета. – В статье на основе архивных документов и переписки учредителей университета с тогдашними руководителями Армении, а также воспоминаний современников уточнена дата основания научной библиотеки ЕГУ. Кроме того, выявлены имена и личности её организаторов и первых заведующих.

Ключевые слова: архивные документы, переписка, учебники и учебные пособия, научная библиотека, подготовительные работы, книжные фонды, пожертвования, дата основания, организаторы и первые заведующие

VLADIMIR MAGHALYAN – From the History of Research Library of Yerevan University. – On the basis of analysis of the existing archival documents and the correspondence of the leaders of the organizers of the University with the officials of the Republic of Armenia of that time and relying on the facts of the memoirs of the contemporaries, the date of founding the research library of Yerevan State University is being specified. At the same time, the names and identities of its first organizers and managers are being revealed.

Key words: archival documents, correspondence, textbooks and manuals, research library, preparatory work, book depositories/book funds, donation, foundation date, the first organizers and managers